

Posredovanje kulture u jeziku: utjecaj kulture časti na svakodnevni život

Mojca Ramšak

Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet
Sveučilišta u Ljubljani

Uvid u uporabu koncepta časti u svakodnevnom životu svjedoči o našim suvremenim identitetima. Oni potvrđuju da je čast dio kolektivnog identiteta, odnosa moći, te da je etika časti važna za razumijevanje moralno utemeljenoga ponašanja i u vlastitim i u stranim kulturama. Zbog različitih kulturno-povijesnih okolnosti mijenjali su se i koncepti časti. Svagdašnja kultura časti i sramote utječe na formalne i neformalne, verbalne i neverbalne oblike komunikacije: na govor, gestikulaciju, mimiku, držanje tijela, odijevanje, pozdravljanje i na sve druge načine izražavanja. Znanje o tome kako, kad i zašto izričemo nešto o časti i sramoti zato ne smije biti sporedna stvar u razumijevanju svakodnevnog života.

Ključne riječi:

čast, sramota, metafora, društveni kapital, komunikacija, identitet, etnologija

POJMOVNA RAZJAŠNJENJA: ČAST

Čast je neuhvatljiva kulturno-povijesna specifična ideja koju je teško univerzalno definirati, a još teže međukulturno uspoređivati. Svojim određenjem čast se obično dijeli na dva tipa: vanjsku i unutarnju čast. Netko se časno ponaša zato da ga hvale i veličaju, ili pak zato što živi u skladu s vlastitim standardima pravilnog ponašanja. U prvome je slučaju čast srodna dobrom imenu i ugledu, u drugome je bliža savjesti i poštenju. U idealnim uvjetima oba tipa časti imaju iste zahtjeve i individualna moralnost podudara se s društveno poželjnim djelovanjem. Često su vrline, spretnosti i sposobnosti koje žanju javnu slavu suprotne od zahtjeva koje podrazumijeva čista savjest, iako je i savjest pod utjecajem vanjskih utjecaja, kao što su i, obratno, društvene norme pod utjecajem osobnih ideala. Čast zato nikad nije samo

vanjska ili unutarnja, već supostoji u stalnom međusobnom dijalogu tih dvaju tipova. Vanjsku čast označavaju simbolička ili konkretna društvena priznanja koja izdvajaju njihove primatelje od ostalih (Robinson 2006: 2). Zato je iskazana vanjska čast prednost, a briga za njezino očuvanje vodi, u krajnjem obliku, nasilnoj obrani tih društvenih priznanja.

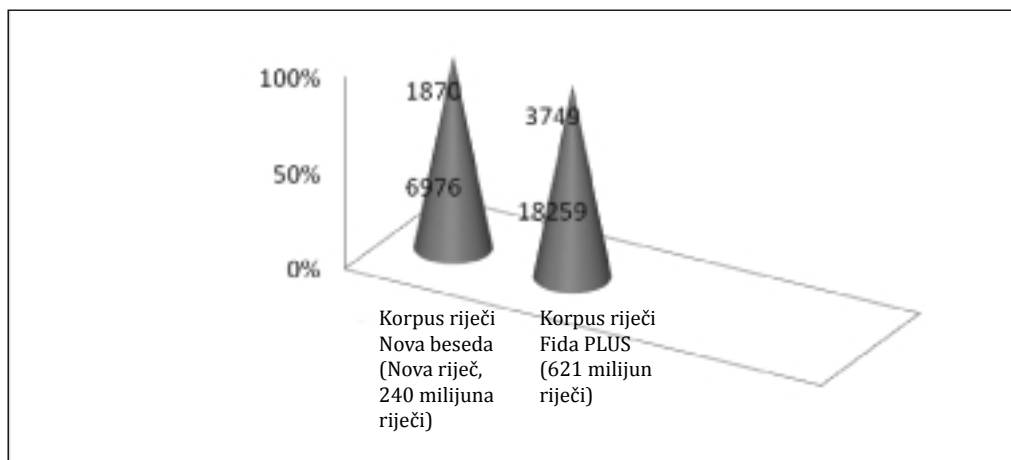
I u literaturi često nailazimo na oba modela: filozofi i teolozi, primjerice, pretežno raspravljaju o elementima unutarnje časti, o časti kao vrlini, i upozoravaju na zavodljivost vanjske časti te bivanja častohlepnim. Antropolozi, etnolozi, sociolozi, politolozi i jezikoslovci bave se pretežito prikupljanjem i analiziranjem vanjskih manifestacija časti, koje određuju društvenu hijerarhiju te mjesto i moć čovjeka u društvu.

Prava čast ovisi o društvenim mjerilima na koja se teško dugoročno oslanjati jer su promjenjiva, pa se stoga mijenjaju i vrline koje tvore pojam časti. I zakonodavstvo ne definira pojam časti, nego njegovo određenje prepušta svakom sucu koji, primjerice, mora odlučiti je li neka osoba počinila kazneno djelo protiv časti. Tako, primjerice, *Kazneni zakonik (Kazenski zakonik, 2008)* u poglavlju s naslovom "Kaznena djela protiv časti i dobrog imena" određuje da je kažnjivo ako netko "nekoga uvrijedi". Što je vrijeđanje koje pogađa čast pojedinca (i njegovo ime) iz odredbe nije vidljivo pa to stoga mora utvrditi sudac. Zakonik određuje i da kazneno djelo ogovaranja čini onaj koji "o nekome tvrdi ili prenosi nešto neistinito što može štetiti njegovoj časti ili dobrom imenu". I u tim slučajevima zakonodavac pojam časti ne definira, nego prosudbu o tome prepušta sucima, odnosno sudskoj praksi. Je li netko nekoga uvrijedio grubo izrečenom ili napisanom riječju, lošim ponašanjem ili ignorancijom, specifičnom fizičkom kretnjom ili grubim dodiranjem (npr. odgurivanjem), to je, dakle, stvar konkretne procjene na koju odlučujuće utječe prevladavajući društveni osjećaj za čast (Cerar 2007).

Pravičnost koja se povezuje s osjećajem za čast znači razumijevanje časti i ponašanje povezano s postojećim sustavima časti. Osjećaj za čast odnosi se na najviše postojeće moralne principe u nekom vremenu i društvenom okolišu, nadovezuje se na vrline i dobro te je podloga za časne činove. Osjećaj za čast je vrsta samokontrole, često i profesionalna dužnost (npr. u vojsci), a lojalnost i pripadnost su i spolno uvjetovane. U žena je osjećaj za čast povezan s njihovom ulogom u patrijarhalnim sustavima, npr. još od 14. stoljeća sa spolnom nedodirljivošću, čistoćom, pristojnošću, podređenošću, skromnošću (Ramšak 2011: 92).

U antici je pojam časti bio povezan s utjecajem, slavom, moći i poštovanjem i upotrebljavali su ga za označavanje statusa u društvenoj hijerarhiji. Stari Grci su dodjeljivali čast (*timê*) kao nagradu za veličanstvene postupke.

Slično je bilo u starome Rimu, gdje je čast također značila javno priznanje, ali se istodobno odnosila i na vrline kao što su pobožnost i svladavanje samoga sebe, te na ugled i plemenitost. U srednjovjekovnom društvu čast je bila glavna vrlina i najčešće se spominjala uz aristokraciju, odnosno plemstvo. Tada je čast postala i kodificiran dio pravnog sustava i povezala se s lojalnošću, velikodušnošću te osjećajem poštovanja. U spomenutim povijesnim razdobljima pojam časti je označavao moć, status i rituale poštovanja. Etički rječnik koncepata časti ne blijedi kad se promijene društvene okolnosti, već ga tada redefiniramo, upotrijebimo njegove fragmente ili mu dajemo nove značenjske naglaske koji kruže u vanjskoj kontroli društvenog statusa i unutarnjem moralnom kompasu kojim gradimo svoj identitet (Barret i Sarbin 2008: 13–22). Zato je i današnji pojam časti zasićen raznim kulturno-povijesnim diskursima, dimenzijama i perspektivama. I u *Rječniku slovenskog književnog jezika (Slovar slovenskega knjižnjega jezika, 2008)* čast je definirana kao unutarnji osjećaj i kao vanjsko priznanje. Čast je istodobno osjećaj velike etičke, moralne vrijednosti; dostojanstvo, ponos, ugled, autoritet, dobar glas, pa i javno priznanje velike vrijednosti ili autoriteta; poštovanje, slava; odnosno, čin u znaku poštovanja te posao ili titula koja pobuđuje poseban ugled i poštovanje. Čast je prema tome pozitivna vrijednost osobe u vlastitim očima i njezino pozitivno vrednovanje u društvenoj skupini, odnosno društveno priznato i očekivano ponašanje i znanje u područjima gdje se dodiruju moć, društveni status i vjera. Suprotno tomu, sramota je gubitak časti, odnosno stanje kad su nečiji ugled i autoritet smanjeni ili kad nešto nije u skladu s čovjekovim dostojanstvom ili ponosom, zbog čega može doći do javnog ogorčenja i zgražanja.

Slika 1. Čast i sramota u dvama slovenskim korpusima riječi

Dijagram pokazuje rezultate pretrage riječi čast i sramota u dvama slovenskim elektroničkim rječničkim korpusima. Konkordancije iz korpusa riječi *Nova beseda* (Nova riječ, s 240 milijuna riječi) i korpusa riječi *FidaPLUS* (sa 621 milijuna riječi) pokazuju da se riječ čast koristi puno češće nego riječ sramota u slovenskim dnevnim novinama, nekim tjednicima ili mjesečnicima, zapisima sjednica državnoga sabora, književnim djelima, znanstvenim i tehničkim publikacijama, udžbenicima, u tzv. "rječnom sitnežu", kao što su npr. reklamni tekstovi i tekstovi s interneta, što pokazuje da čast ima važno mjesto u svakodnevnu životu. Prosječna frekvencija riječi čast u obama korpusima je 80,91 % (78,86 % u *Novoj besedi* i 82,96 % u *FidaPLUS*). Čast se u *Novoj besedi* pojavljuje u 18 259 primjera, sramota u 3 749 primjera. Sličan odnos pokazuje i *FidaPLUS*: čast se pojavljuje u 6 976 primjera, a sramota u 1 870 primjera. Otkuda takve razlike? Češću uporabu riječi čast u obama korpusima možemo pripisati snažnoj kulturi časti u Sloveniji koja se iskazuje i u izražavanju. Naravno da se, s druge strane, također i sramimo govoriti o sramoti, zato je radije krijemo, prešućujemo, zavijemo u veo tajanstvenosti ili za nju rabimo druge, slabije izraze. Iskustvo sramote znači da netko postaje vidljivim u neprimjerenoj situaciji, da su ga opazili u društveno neprihvatljivo ponašanje, zbog čega bi osramoćeni rado postao nevidljivim ("propao u zemlju od srama") te kasnije, po mogućnosti, popravio svoju sramotu vrednijim ponašanjem (Ramšak 2011: 17–18).

Kad govorimo o časti u svakodnevnu životu, miješamo čast s drugim sličnim, ali ne istim konceptima ili posljedicama časti. Kao sinonimi za čast u slovenskom se jeziku koriste srodni pojmovi koji su ponekad i posljedice časti: dobar glas, čuvenost, ugled, renome, slava, reputacija, priznanje, odlika, poštovanje, cijenjenost, čašćenje, glorijska fama, prirodna čistoća, neokaljanost, kredibilitet, dostojanstvo, poštenje. Kao protuznačenja za čast koriste se riječi: nečast, sramota, nečasnost, odnosno stanje bez časti, krađa časti, odnosno oduzimanje časti, infamija, niskost.

Kad pokušamo definirati i opisati čast, rabimo trope, npr. metafore i metonimije. Još više pokušavamo skriti sramotu i rijetko je nazivamo pravim imenom. U posebnim situacijama se koristimo poslovicama, moralno-filozofskim sentencijama ili drugim govornim figurama kojima pokušavamo postići bolji retorički učinak ili posredno utjecati na mišljenje.

POJMOVNA RAZJAŠNENJA: SRAMOTA

Sa sramotom smo manje grandiozni i tašti, o njoj se ispovijedamo na skrivenim mjestima, priznajemo je prije smrti, a inače je sramota radije

zavijena u plašt magle. Razodjevena sramota je bolni osjećaj javnog poniženja. Eufemizmi o sramoti svjedoče da smo suočeni s opasnošću i tabuima te gađenjem koje prati osjećaj sramote. Osim osobnih javnih sramota rado na stup srama postavljamo i lokalne, nacionalne i međunarodne sramote. Najčešće se sramota pojavljuje u različitim oblicima alkoholizma, nasilja, zlorporabe (*obiteljska sramota* o kojoj ne dolikuje govoriti), osjećajima napuštenosti, siromaštva, bolesti, stigmatiziranih spolnih praksi. Sramota je društveni status i stanje koje nastupa kad su smanjeni nečiji ugled i uvažnost. Sramota je posljedica djelovanja koja potiču prezir i osudu jer nisu u skladu s čovjekovim dostojanstvom i ponosom. Sramotu osobi pripisuju drugi ili si je pripisuje sama ako je svjesna da se neprimjereno ponašala ili da je u neprimjerenu stanju. U osobnom iskustvu sramote posrijedi je izraz okrnjenog jastva, u društvenom iskustvu sramote izraz kritičkog razumijevanja problema, suprotnosti ili nedosljednosti moralnog (ne)reda. Razotkrivanje sramote drugih obično prate izrečeni sudovi kao *Sramota!* ili *Sram te bilo!*, koji, između ostalog, izražavaju i nemoć i pokušaj zastrašivanja. Sramota je u neposrednoj kontekstualnoj vezi sa stanjima i činovima neugodnosti, poniženja, uvrede, mučenja, nemilosti, nečasnosti, podsmjehivanja, zloglasnosti, besramnosti, bezobraznosti, lošeg glasa itd. Ona se najčešće odnose na spolnost i pokazivanje tijela – pri čemu je intimnost dijelova tijela kulturno uvjetovana; potom na svaku nepriličnost, bahatost, oholost, moralnu nečistoću; društvenu i ekonomsku neuspješnost – pri čemu se izdvajaju siromaštvo, marginaliziranost, neobrazovanost i mjesto u društvenoj hijerarhiji; razočaranje vlastitim nedostacima koji su suprotni društvenim standardima i osjećajima neprimjerenosti u konkretnoj situaciji. Kulturni konteksti sramote i individualni osjećaji koji ih prate, osobito sram i krivnja, prikrivaju se i nemoguće ih je obrađivati izolirano. Kao što su konteksti sramote kulturno uvjetovani, oni su i spolno određeni. Osjećaj sramote je svijest koja se pojavljuje kao posljedica osramoćenja, društvene neprimjerenosti, poniženja. Osjećaj sramote se poklapa sa stanjem neprimjerenosti u određenoj situaciji, odnosi se na situacije koje su povezane sa spolnošću ili pokazivanjem tijela i na društvenu ili ekonomsku manjevrjednost. Osjećaj srama zbog siromaštva i socijalne isključenosti u sadašnjem je vremenu ekonomske krize čest bez obzira na spol. Prepoznamo ga u žena koje imaju niže dohotke od muškaraca, starijih samaca, umirovljenika, nezaposlenih, invalida, migranata te jednoroditeljskih obitelji jer ih siromaštvo izguruje na rub društva i pogađa njihovo dostojanstvo. U muškaraca je vezan uz nesposobnost izdržavanja obitelji ili vanjskog materijalnog pokazivanja. Žene u pretežno tradicio-

nalno-patrijarhalnoj kulturi još uvijek primarno osramoćuju sebe i svoju obitelj zbog kršenja tradicionalnih spolnih uloga, a sekundarni su razlozi osramoćenja loš ekonomski i društveni status. To je pravilo posebno snažno u provinciji i u nižim društvenim slojevima. U srednjim i višim slojevima te u gradovima djelomice je oslabljeno i tamo ženska sramota ne ovisi u toj mjeri o muškom pokroviteljstvu, iako za takvo objašnjenje treba poznavati kulturno ili povijesno specifičan kontekst.

Pravno-formalno ljudi mogu biti kažnjeni za postupke koje obrađuje slovenski *Kazneni zakonik* iz 2008. godine i to zbog uvrede, klevete, uvredljive optužbe, ogovaranja, očitovanja kažnjivog čina s namjerom nijekanja, sramoćenja Republike Slovenije, sramoćenja strane države ili međunarodne organizacije, sramoćenja slovenskog naroda ili nacionalnih zajednica i javnog objavljivanja kažnjivih činova protiv časti i dobrog imena. U svim tim člancima *Kaznenog zakonika* možemo usporedno obrađivati čast u smislu simboličkog i društvenog kapitala na individualnoj, obiteljskoj, lokalnoj, nacionalnoj, čak i nadnacionalnoj razini.

U prošlosti su se u skladu s narodnim pravom zbog okaljane časti provodili razni kazneni oblici sramoćenja. To su bili načini kažnjavanja koji su podsmijehu, sramoćenju i javnoj osudi izvrgavali kvarne ljude (prevarante, svadljivce, lopove, klevetnike, lažljivce, preljubnike itd.), čime se nastojalo utjecati na to da se ti ljudi odreknu neprimjerenog ponašanja. Ako javnost ne osudi nečasne čine, kazna osramoćenja gubi svoju svrhu. U rodno-plemenskom društvu, često u antičkoj i čak feudalnoj državi, kažnjavanje počinitelja bilo je prepušteno pogođenima, odnosno njihovim zajednicama. Razvijene antičke i feudalne države posebice su utjecale na kažnjavanje ograničavanjem osvete i kažnjavanja, a kazneno pravo posve je u svoje ruke preuzela tek novovjekovna država. Nekoć je suradnja stanovništva i u izricanju i u izvršavanju kazne bila bitno veća. Narodni kazneno-pravni nazori, pa i mašta, vrlo su se neposredno izražavali u kazni sramoćenja. U srednjem su vijeku, primjerice, kazne sramoćenja provodili javnim kažnjavanjima na spravama za sramoćenje i za manje prekršaje (npr. izlaganjem na stupu srama, u sramotnom kavezu, na sramotnom magarcu, okivanjem u trlicu, kladu, nošenjem sramotne maske, spominjanjem u sramotnim spisima, pjesmama). Početkom novoga vijeka, primjerice, Jesenički je rudnički red (Vilfan 1996: 269) poznao kaznu sramoćenja u kojoj je onaj koji je vrijeđao nakon poricanja uvrede morao samog sebe tri puta udariti po ustima. Takva je kazna kasnije u Sloveniji bila vrlo raširena. Osim toga, poznajemo i crkvene kazne sramoćenja, kao što su, primjerice, zatvaranje u kosturnicu ili postavljanje uz križ na ulazu u crkvu kao način kažnjavanja

izvanbračnih majki te davanje neobičnih imena izvanbračnoj djeci; potom, znamo i školske disciplinske kazne sramoćenja, kao što su klečanje na oštrim sitnim zrnima ili sjedenje na sramotnom magarcu te druge javne kazne sramoćenja. Javne kazne sramoćenja postoje i za zatvorenike koje su ponekad prisiljavali da nose sramotne natpise, crno-bijelu prugastu odjeću, da ližu cipele čuvarima ili su više njih zajedno vezali lancima. Svakako, rituali sramoćenja imaju snažniji domet u manjim, homogenim i izoliranim zajednicama, gdje se pojedinci osjećaju povezanim i egzistencijalno ovisni jedan o drugome.

SPECIFIČNI OBLICI ČASTI

Ponekad miješamo čast sa slavom, npr. u sportu, gdje se radi o “časti i slavi” i gdje sportaši spašavaju sportsku i nacionalnu čast medaljama na prvenstvima. Sportska čast se izražava kao primjereno sportsko ponašanje i mišljenje, utemeljeno na zdravom, pozitivnom, prirodnom odnosu prema tijelu, duhu i okolišu. Sportska čast utjelovljena je i u izreci *U zdravom tijelu, zdrav duh*, koja naglašava duševnu i tjelesnu ravnotežu i sportsko ponašanje (*fair-play*).¹ Neki sportski klubovi promoviraju sportsku čast svojeg kluba i svoje članove različitim sloganima. Poznat je npr. slogan mariborskog nogometnog kluba *Jedan klub, jedna čast*, iako se ponašanje nekih poklonika toga kluba često pokazuje baš u suprotnom, odnosno nesportskom duhu. Sudjelovanje sportaša u državnoj reprezentaciji je velika čast, iako danas taj osjećaj časti treba poduprijeti i znatnim novčanim poticajima. Prijelaz sportaša iz jedne nacionalne reprezentacije u drugu gotovo je jednak nacionalnoj izdaji jer je sportska čast tijesno povezana s nacionalnom časti. Suprotno, sportaši koji na međunarodnim natjecanjima postižu najbolja mjesta, postaju najčašćenije i najslavnije nacionalne ikone (često zbog pobjeda postaju Slovincima ili Slovenkama godine), njihova sportska disciplina dobiva dimenzije nacionalne discipline, često ubrzo dobivaju i druge časne nazive, o njima se objavljuju biografije, u medijima se redovito pojavljuju na žutim stranicama među estradom, čak i onda kad se profesionalno već dugo ne bave sportom. Sportska čast je često

¹ Sportski kodeksi kao *fair-play* navode: poštovanje pravila sportske struke, poštovanje natjecatelja, navijača, odluka trenera, sudaca i organizatora, dostojanstveno ponašanje u porazu i pobjedi, nepristrano suđenje, poticanje manje sposobnih, nekorištenje nedopuštenih stimulansa, zastupanje nacionalnih, sportskih, klupskih i individualnih interesa na međunarodnim sportskim natjecanjima, čuvanje okoliša i širenje ideje *fair-playa* na druga područja života.

materijalizirana i drugim simboličkim činovima, kao što su npr. počasni gol, počasni krug i časni zagrljaj te vidljivim ukrasima i objektima, kao što su časni dres, počasni znakovi i počasna tribina.

Ponekad čast miješamo i s dobrim manirama pa je npr. *poslovna čast* u biti poslovni bonton. Borimo se za *predsjedničku čast* ili za druge važne društvene pozicije koje nas čine časnima; neke službenike i funkcionare tituliramo posebno, npr. časni gospodine (svećenik), dobivamo akademske časti, pri čemu ih muškarci dobivaju više nego žene;² imamo veliku čast predstaviti nekoga/nešto važno; drugi nas ljudi mogu počastiti svojom prisutnošću; častimo bogove, svece, heroje, estradu, sportaše, hrabre vojnike, mrtve u nekrolozima. Važne događaje častimo i samoozljeđivanjem, ali takvo je čašćenje neprihvatljivo.³ Gradimo spomenike ili tematske parkove u čast iznimnih ljudi, tragičnih događaja; važnim infrastrukturnim objektima, kao što su zračne luke, škole, bolnice dajemo ime u čast uglednih državljana; svoju djecu nazivamo po slavnim zvijezdama ili čak mjestima. Obvezujemo se da ćemo častiti tradiciju i povijesna junaštva; priređujemo koncerte nekome u čast; iskazujemo *posljednju počast* umjetnicima, državnici i njihovim obiteljima.

U vojsci i politici čast je važna, zato poznajemo *počasne straže*, *časne bitke*, brojna *počasna odlikovanja*, časno nosimo državne simbole, npr. zastave, a, s druge strane, imamo političare koji se često poskliznu na vrijednostima kakve su čast, poštenje i vjerodostojnost. Vlade "čašću potvrđuju međunarodne dogovore ili prijam važnog pisma"; fraza *časno je služiti domovini* česta je prije izbora; mnogo ratova počinje jer treba *braniti čast domovine*. Nacionalna se čast iskazuje kao moć i prestiž nekog naroda u odnosu prema drugim narodima i kao kolektivna svijest. Nacionalna čast je neka vrsta kombinacije građanske i vojne časti. Krajnja gornja granica nacionalne časti je uvjerenje o višoj vrijednosti svoga naroda i njegova prava na štetu drugih, zbog čega se države često zapleću u ratove. Za zaštitu nacionalne časti ne može se pritužiti nikojem sudu, svaki narod sam brani i određuje svoje interese i časti.

U diplomaciji također imamo nekoliko časnih zanimanja, npr. počasne konzularne službenike, odnosno počasne konzule koji uživaju povjerenje za obavljanje konzularnih zadaća, a to su promotivne djelatnosti i zastupanje interesa države pošiljateljice. Oni obavljaju častan posao, odnosno neplaćenu javnu funkciju. Najčešće su počasni konzuli domaćini koji se

² Od 112 počasnih doktora u Sloveniji samo je šest žena, odnosno 5,3 % (Ramšak 2011: 107-108).

³ Npr. u čast olimpijskih igara u Pekingu jedan si je Kinez zabio 2008. pribadača u olimpijskim bojama u glavu, ruke i prsa.

bave trgovinom, industrijom ili odvjetnici. Imenuje ih i razrješava Vlada na prijedlog Ministarstva vanjskih poslova. I nekoć, u srednjem vijeku, neki su predstavnici zemaljske uprave, poput dvorskih dostojanstvenika koji su oponašali stari franački model, dospjeli u zemaljsku upravu posredovanjem rodbine koja se izborila za zemaljsku kneževu vlast. Ti su predstavnici (stolnici, peharnici, maršali) imali gotovo isključivo časnu funkciju (Vilfan 1996: 205).

I ne manje važno, kad su naši projekti financijski pothranjeni, tražimo počasne pokrovitelje – npr. medijske, koji omogućavaju besplatan oglasni prostor – ili ugledne ljude iz javnog života da se s njima pojavimo na događajima koje priređujemo. Time želimo upozoriti na sebe i svoju djelatnost da bismo privukli što više ljudi. Funkcija počasnih pokrovitelja je simbolička – npr. predsjednici država, stranaka, ministri, gradonačelnici i/ili njihove supruge često su počasni pokrovitelji događaja za potporu humanitarnih i društvenokorisnih akcija, lijepe strane glumice su počasne kume otvaranja modnih trgovina i sl.

U bivšem socijalističkom sustavu, posebno oko prvosvibanjskih praznika, bio je čest slogan, preuzet iz 19. stoljeća iz nekadašnje njemačke socijalne demokracije odnosno kasnije Opće njemačke radničke zajednice i Socijalnodemokratske radničke stranke Ferdinanda Lasalla, *Radu čast i vlast*.

Vjerojatno su ga počeli upotrebljavati šezdesetih godina 19. stoljeća kad je njemačka socijalna demokracija bila pod utjecajem marksizma. Pod njemačkim utjecajem već u 19. stoljeću njime su se koristili i slovenski socijalni demokrati. Janez Evangelist Krek je u *Izabranim spisima*, potkraj 19. stoljeća, u obraćanju radništvu rabio varijante *Radu-čast!* ili *Radu slava i čast!* ili *Sva čast radu!*, čime je htio pokazati put iz radničke bijede i vratiti njihovu radu čast i značenje. Danas, u liberalnoj ekonomiji, *Radu čast i vlast* više nema nikakve težine, odnosno pretvorilo se u psovku *Radu čast – kapitalu mast*; radnik smatra velikom čašću ako uopće radi, o vlasti i odgovarajućoj plaći može još samo sanjati. Dostojanstvo na radnome mjestu, odnosno pravo na poštovanje i prije svega sigurnost od spolnih i svih drugih oblika zlostavljanja na radnome mjestu postoji u konvencijama, a u praksi se pretvorilo u divljačko kršenje zakona, ljudskih prava, deklaracija i međunarodno prihvaćenih ugovora, što se iskazuje i kao neobuzdan porast različitih oblika mobinga.

S druge strane, sve se više razvija djelatnost menadžmenta, odnosno upravljanja ugledom. Ljudi koji su svjesni koliko su ugled, čast i dobar glas važni u njihovu zanimanju i za njihovu javnu sliku, spremni su braniti svoju

društvenu čast i štititi svoj ugled od ogovaranja, klevete, dezinformacija, zlonamjernih optužbi i asocijacija jer je društvena neukaljanost njihova najveća prednost. Upravljanjem ugledom mogu poboljšati svoj društveni život, zaštititi svoje poslove i zato bolje zarađivati. Danas je nužno da npr. direktor upravlja svojim nedodirljivim imetkom, odnosno ugledom. Mjerenje njegova ugleda je samo ispomoć za daljnji planirani posao, direktorov osobni razvoj i razvoj njegove tržišne marke.⁴ I poslodavci često provjeravaju moguće kandidate koji se javljaju na natječajе provjeravajući sve dostupne informacije o njima koje nisu navedene u prijavi. Najčešće to rade internetskim pretraživanjem koje može otkriti mnoge neugodne i provokativne detalje, neprihvatljive fotografije itd., pa je mudro paziti na svoj ugled i na mreži i ponašati se preventivno. Ako rezultati na internetu potvrde okaljanu čast, možemo u inozemstvu unajmiti *upravljanje ugledom*, gdje nam sustavno prate i, ako je moguće, korigiraju ugled, odnosno pobrinu se za brisanje svih neistinitih i neželjenih informacija i time naizgled vrate našu oštećenu čast u zdravo stanje. U nas upravljanje ugledom obavljaju uglavnom službe za odnose s javnošću.

Obećanje časne riječi zajedno s kretnjom desnog dlana prema srcu jamčilo je da je izrečeno istinito ili da će obećano biti napravljeno (nekoć npr. časti mi, časna pionirska, časna Titova, časna *logorska*; danas, ali rjeđe, časna).⁵ Neispunjenje časne riječi je gotovo jednako nečasno kao i *prodaja vlastite časti*, odnosno prodaja svoga tijela (fizičkog i duhovnog). Kad primijetimo da se netko ponaša nepošteno ili nečasno, *ispod časti* nam je dalje se baviti takvom osobom. Časna riječ među časnim ljudima nije samo prazno obećanje nego stoji i vrijedna je. Časna riječ je izraz časti, jamstvo i obećanje, u njoj se skriva još neizvršena časna djelatnost. Časna riječ je savez koji vodi u etički čin. Tko prekrši (časnu) riječ, nije vjeran danoj riječi ili ako ne ispuni obećanje, nečasan je. Ispunjenje časne riječi znači (verbalni) kredibilitet. U hijerarhijski uređenim društvima časna riječ osobe visoko u hijerarhiji bila je vrednija od formalne prisege nekoga koji je bio niže na društvenoj ljestvici. Tko je iznevjerio svoju časnu riječ nije nužno izgubio čast. Još je uvijek mogao ostati častan ako je pobjedom u dvoboju

⁴ I određena zanimanja imaju posebne priručnike za očuvanje ugleda na mreži. To su, primjerice, liječnici (Pho i Gay 2013). Osim toga za očuvanje ugleda postoje brojne internetske upute i *softveri*, najpoznatiji su dostupni na reputation.com, trustyou.com i infotech.com/SMMP.

⁵ U starijih osnovnoškolaca u Sloveniji i danas obećanje časne riječi potvrđuje svjedok koji mora gestom "presijeći" rukovanje uz obećanje. Svjedok tako desnim dlanom siječe preko stisnutih dlanova druge dvojice, a može i preko oba njihova zapešća. Sama procedura ovisi o važnosti obećanja i osjećaja časti. Taj oblik gestikulacije, uz izgovorenu časnu riječ "časna" ili "siječem", označava ozbiljnost obveze izrečene riječima i približavanje kontekstu formalne prisege.

ponovno zajamčio obećanje koje je prekršio riječima. U nekim sredinama je dana riječ ili usmeno obećanje stvar osobne časti i pojedinci se nadasve trude da je ispune. U drugim sredinama ni pisano obećanje nije dovoljno vrijedno i zato ga treba zaštititi prijetnjom pravne sankcije.

I konačno, svoju moć nad slabijima, posebno ženama, iskazujemo i zlorabimo i u ime časti. U ime časti one mogu biti silovane, ozlijeđene ili ubijene, ako tako presude njihovi muški rođaci ili zajednica. Muška čast u patrijarhalnim društvima neposredno ovisi o ženskoj sramoti. Što je veća sramota koju žena počini svojim ponašanjem ili djelovanjem, to je manja čast muškarca koji je dužan brinuti se o njoj. U nekim zajednicama ubijanje nevinih žena zovu časnim poslom, a istodobno je to, posebno zbog međunarodnih pritisaka, i izvor nacionalne sramote. Većina ubojstava žena zbog časti događa se u muslimanskim državama, koje za takve postupke ne predviđaju nikakve vjerske ili pravne sankcije. Riječ je o praksama koje krše ljudska i ženska prava da utišaju i podrede žene, isključe ih i izoliraju iz javnog života, onemogućuće im razvod i ravnopravno dijeljenje imetka, prisile ih na udaju, vrijeđaju ih ako ne prihvaćaju spolne odnose tjeraju ih na prisilni rad i čine njihove živote manje vrijednima od života muškaraca.

Osim ubojstava i silovanja zbog časti postoje i samoubilački napadi zbog okaljane časti. Arapsko razumijevanje časti ženama određuje sve korake u životu i u smrti. Zato više nije rijetko da ekstremističke skupine iskorištavaju okaljano čast žena tako što ih uvjere u smislenost i ispravnost samoubilačkih napada te ih uvježbaju za njih. Iako je još uvijek više muških samoubilačkih napada, ni ženski više nisu iznimka i to čak i kad su žene udane i imaju djecu. Žene je lakše regrutirati za samoubilački napad ako se osjećaju osramoćenima zbog propalog ili zabranjenog odnosa i ako su psihički ili fizički maltretirane. Samoubilačkim napadom žene peru svoju okaljano čast, žrtvuju se *za stvar* i postaju opet vrijedne poštovanja u očima drugih.

Čast je, dakle, kulturno i spolno određena vrlina. Ženska čast ovisi o stupnju patrijarhalnosti, pri čemu ženske spolne, reproduktivne i radne sposobnosti pripadaju isključivo njihovim obiteljima. Kodeksi časti propisuju primjereno spolno ponašanje za muškarce i žene. Da bi žene bile časne, kodeks im propisuje spolnu neokaljanost, djevičanstvo. Zato je proglašavanje kurvom najsramočniji i najuvredljiviji napad na žensku čast, a i na mušku, jer su u patrijarhalnim društvima muškarci odgovorni za ponašanje svojih žena, kćeri, sestara i njihovo spolno neprimjereno ponašanje ih sramoti. Kako bi očuvale žensku spolnu čast, žene nastoje uzdržavati dojam neokaljanosti prije braka, iz čega izvire niz ritualnih priprema pokrivanja

tijela, dokaza djevičanstva prve bračne noći, medicinskih popravljavanja razderanog himena, abortusa, čedomorstava, umorstava, samoubojstava. Djevičanstvo i ženska spolna nedodirljivost nisu privatna nego društvena stvar. I u silovanju je žena u očima javnosti kriva, zbog čega se godišnje izvrši barem 5 000 ubojstava zbog časti: javnim kamenovanjem, bičevanjem, strijeljanjem ili prisilnim samoubojstvima. U Pakistanu umjesto ubojstava zbog časti upotrebljavaju kiselinu kojom poliju nečasnu ženu (usp. "Anatomy of..."; "Dignity on Trial", 2010; Goodwin 1994; Sev'er i Yurdakul 1999). Kad žene javno progovore o nasilju, riskiraju da im se ne vjeruje, da ih se omalovažava, prosuđuje prema osobnim okolnostima i izgledu, da im se povećava osjećaj krivnje koji ovisi o kulturi časti. Čak su i u Sloveniji u nekim slučajevima prijavljenog silovanja suci pod utjecajem stereotipa i nerazumijevanja kulture časti, pa o krivnji muškarca odlučuju čak i prema onome u što je žena bila odjevena. Katkad neki suci u svojim presudama u obzir uzimaju interna mišljenja o (ne)primjerenim načinima odijevanja silovanih žena.⁶ Ti stereotipi i uvjerenja o (ne)primjerenom ženskom izgledu ponegdje žive svoj interni sudski život i mogu sudbonosno utjecati na žene. Pritom više nisu više posrijedi samo ekscenčni primjeri nasilja kao posljedica patrijarhalnosti, mizoginije i bijede. Ovdje je posrijedi sustavno toleriran nadzor nad ženskim izgledom i mobilnošću. No, nasilja i silovanja ne uzrokuju ni ženska odjeća, držanje tijela, hod, mjesto gdje se one nalaze, nego muškarci koji ženu iskorištavaju kao objekt, dakle strukturno nasilje i institucionalno toleriranje.

Ovisnost časti o ženskom seksualnom ponašanju najbolje je bila istražena u mediteranskom području i na Bliskom i Srednjem istoku. Seksualno ponašanje žena nije jedini element njihove osobne časti jer se ona temelji i na drugim sposobnostima, npr. radnim, domaćinskim i materinskim vještinama.

U muškaraca se čast manifestira u dva sloja. S jedne strane je muška čast individualna i ovisi o muškarcu i njegovoj pouzdanosti, a s druge strane je u kulturama časti (npr. mediteranskoj, latinoameričkoj, muslimanskoj) određuju žene koje o njemu ovise. Ženska nevjera ili kršenje kulturnih normi štete muškom ugledu. Nasiljem nad ženom koja ga je (doslovno) obečastila muškarcu se vraća ugled, pri čemu se od žene, unatoč nasilju, očekuje lojalnost i pokornost. Na primjer, rogonja je metaforički sramotan naziv za muškarca kojega je žena prevarila s drugim muškarcem, pri čemu

⁶ Npr. prema mišljenju suca žena može biti sama kriva ako je u vrijeme silovanja bila odjevena u minicu, tange, dekolte, svijetle boje, npr. bijelu, boju marelice, ako noću hoda sama i još nekoliko sličnih detalja.

mu se zbog toga pripisuju nemuške i nemuževne osobine. Rogonja može i samo zamišljati da mu je žena nabila rogove, odnosno da ga je prevarila s drugim muškarcem. U oba mu slučaja muška čast naređuje da joj se krvavo osveti. U konceptu rogonje prepleću se tri patrijarhalne ideje: uvjerenje o ženskoj prirodnoj putenosti, dvostruki standardi koji osuđuju ženski promiskuitet dok muški veličaju, i ovisnost muževe časti o ženinoj neokaljanosti. Antropološka istraživanja u Sredozemlju u drugoj polovici 20. stoljeća (usp. Campbell 1964; Peristiany 1965; Herzfeld 1996: 582–584) opisuju mehanizam kod kojega je sramota zbog gubljenja moralnog ugleda uvijek izvrgnuta očima zajednice i ne odnosi se nužno na konkretne ženske postupke, već se može odnositi i samo na njihove javne iskaze o tome. Zato su se žene morale čuvati i aluzija na spolnu neprimjerenost ako su željele ostati časne, dok su muškarci navodno časni već po prirodi zbog svoje muškosti. Njihovu je čast mogla zaprljati samo ženska srodnica, posebno supruga, jer su muške spolne avanture prevedene, dok su ženine podvrgnute javnoj kritici. Ženine avanture napravile su ga rogonjom koji je dopustio da netko drugi zasjedne na njegovo mjesto. Simbolika magarca kao rogonje bila je poznata u Sredozemlju i šire u Europi (Blok 1981: 427–440). Muž bi u tom kontekstu postao rogonjom zato jer je bio izazvan: zajednica od njega očekuje odgovarajuće ponašanje: možda samo prema ženi, a vjerojatno i prema njoj i prema onomu koji je obrađivao njegov vrt. Mora se pokazati odlučnim, moćnim, ljutim i spremnim za kažnjavanje. Takvim ga čini to što se pred zajednicom razotkrilo da mu je netko barem privremeno zaveo ženu.⁷

Čast je tako jedan od najbitnijih elemenata za uređenje muškog društvenog položaja, ujedno i način društvene kontrole i samokontrole koji utvrđuje mušku hijerarhiju, posebno u manjim i patrijarhalnim zajednicama. Društveni kod muške časti veliča smjelost, neovisnost i samokontrolu, pri čemu grdi i sramoti muškarce koji se čine slabima, ranjivima i ovisnima. Častan muškarac bi radije umro nego ispao kukavica ili bio ponižen. Takva patrijarhalna pravila časti su najintenzivnija u malim selima ili plemenskim zajednicama. U kulturama časti muškarci ne cijene kompromise i pregovore, već neposredna suočavanja i rituale javnog samoprikazivanja. Pritom je čast tijesno povezana s društvenim uporabama sramoćenja. U većim je

⁷ U slovenskome je jeziku u tom kontekstu još jedna analogija sa životinjskim svijetom. Dijete začeto u bračnoj prevari, koje ne znajući odgaja muž nevjerne žene kao da je njegovo, naziva se kukavica. Kao ptica kukavica koja podvaljuje svoje jaje u tuđe gnijezdo i njezino mladunče živi na račun druge ptice domaćina, otkuda dolazi fraza *kukavičje jaje*, odnosno stvar kojom netko lukavstvom optereti drugoga. I u ljudi je prisutan strah od takvog parazitiranja.

skupinama sramoćenje ujedno i način discipliniranja društvenih elita. U mnogim je manjim patrijarhalnim zajednicama poslušna kći jamstvo očeve časti, neovisna i spolno aktivna kći sramoti oca i obitelj, zbog čega je otac ili brat mogu ubiti ili kazniti na neki drugi ponižavajući način.

OTKLONI OD ČASTI

Devijacije časti su oni otkloni od časti kojima smo svjedoci u medijima i drugdje u javnom životu: svi oblici javne časti i patološkog častohleplja te nasilje nad slabijim u ime časti.

Lažna čast je, tako, shvaćanje časti koje se temelji na trudu željnom časti, tomu da netko pod svaku cijenu bude rado poštovan član zajednice. Kad je osoba svjesna da nema vrlina, spretnosti i sposobnosti postati časna, ili kad ih ima, ali nema društveni položaj koji bi joj omogućio da učvrsti te sposobnosti, slijedi zabrinutost da će javno poštovanje potpuno izostati. Zato osobe odlučno nastoje na sve načine doći do časti, čak i lažima, prijevarama i samoreklamiranjem. Kao lažna čast često se označava i shvaćanje časti koje čast temelji na vanjskim znacima društvenog ugleda, a ne na stvarnoj čovjekovoj vrijednosti, pri čemu se osoba kao nadomjescima za čast koristi različitim statusnim simbolima i grčevito se hvata pozicije moći. Osim toga, lažna se čast može oslanjati i na izvođenje društveno preživjele ili društveno obezvrijeđene uloge, npr. feudalno-aristokratske prenesene u suvremeno doba. Osobe koje na svaki način streme za čašću bave se stvarima koje su na lošem glasu i u svojem lošem ukusu posežu za onim što razumni i umjereni odbacuju. Kako se sami sebi u tim neobičnostima iznimno sviđaju, u razumnom dijelu javnosti izlažu se nijekanju i postaju predmetom općeg podsmijeha.

Zbog te svoje neizmjerne želje i pretjerane pohlepe za čašću, slavom i ugledom, te osobe maštaju da imaju vrline i sposobnosti koje im mogu donijeti vanjsku čast i pritom često nisu svjesni da ne zaslužuju ta iznimno vrijedna priznanja. Zato takvim ljudima pripisujemo osobine kao što su pohlepa za čašću, lakomost, želja za čašću, častoljubivost, želja za slavom, pohlepa za slavom i laktaštvo, a kad tako sumnjivu čast postignu i pokažu slavu, često im pripisujemo i oholost i napuhanost. Častohleplje pod prividom dobrote i skromnosti izaziva prepirku, a ako su častohlepni na pozicijama moći, i različite oblike bunta, katkad i vandalizam.

Na prvi se pogled častohlepnik ne razlikuje od drugih, posebno kada se častohleplje prilijepi za osjećaj dužnosti. Častohlepan čovjek impulsu

dužnosti dodaje još: radi zato da se afirmira, da dobije odlikovanje, postane poznat, slavan, zapisan u povijesti. Nečastohlepan čovjek ima u svojem poslu pred očima dužnost, laktaš radi prije svega zbog vanjskog priznanja. Častohlepnik postaje sve sljepiji za druge. Posvuda želi imati prvu i zadnju riječ, neprestano se javlja sa svojim *ja, pa ja*, prema drugima je bezobziran i nepravedan, pod svaku cijenu želi ostvariti svoje (Janžeković 1966: 241–242).

Zato kažemo da se lažna slava temelji na častohleplju, ali nije uvijek nužno kratkotrajna. Pet minuta slave častohlepnog čovjeka za druge može biti nesnosno dugo razdoblje. Za razliku od časti, slava se odnosi samo na vanjsku čast koju iskazuje zajednica, dok je čast individualni osjećaj vlastite vrijednosti koji je potkrijepljen vrlinom i prije no što dođe do javnog priznanja. Filozofi već dugo razlikuju brzo postignutu slavu te namještenu i umjetnu slavu koju netko postiže neopravdanim uzdizanjem, uz pomoć prijatelja, prekrojenih ocjena, poticaja “od gore” i urota sa svih strana. Dakle, umjetna slava prije ili kasnije uvane, urote prestanu, kritičari priznaju neosnovanost panegiričkih kritika, slavu zamjenjuje veliki prezir. Suprotno, istinski pozivi čija je slava u njima samima inspiriraju divljenje u svim vremenima. Vremenska i prostorna distanca nužna je za prepoznavanje odličnosti i poštovanja. Odličnik može ponekad doživjeti svoju slavu još za života, ali sigurno će do nje doći posthumno. Častohlepnik doživljava slavu u svojem vremenu, ali povijest ponovno vrednuje njezinu utemeljenost nakon smrti lažnog odličnika.

POJMOVNA RAZJAŠNJENJA: METAFORE

Metafore za čast i sramotu nisu samo stilski ukrasi i nemaju samo ulogu predočavanja nego predstavljaju jezično, duhovno, društveno shvaćanje u nekoj kulturi. Metafore o časti i sramoti djeluju kao spoznajni modeli jer su određene konkretnim fizičkim i kulturnim iskustvom. Zato apstraktna čast i sramota mogu postati metaforičke i smještaju se onkraj jezika, u mišljenje i razum. Emotivno iskustvo metafora za čast i sramotu je strukturirano kao tjelesno iskustvo orijentacijskim metaforama (npr. gore-dolje, čisto-prljavo) koje stvaraju novu stvarnost, mijenjaju naš pojamovni sustav, omogućavaju drukčiju perspektivu i izazivaju emocije. Orijentacijske metafore se snažno temelje na fizičkom, duhovnom (moralnom) i kulturnom iskustvu.

Čast i sramota, njihovi uzroci i posljedice, krajnje su apstraktni pojmovi pa ih zato u metaforama strukturiramo konkretnim fizičkim, duhovnim i

kulturno uvjetovanim iskustvima. Unatoč tomu, međukulturna usporedba tih metafora pokazuje da su čast i sramota konceptualno čvrsto usidrene i iznenađujuće slične u raznim kulturama. Ishodišta metafora za čast i sramotu utemeljena su u svakodnevnom iskustvu, npr. osjetilnoj percepciji, promatranju prostora i orijentacije u njemu, predmetima, vlastitom tijelu i moralu. Zato su apstraktni pojmovi časti i sramote u metaforama predstavljeni kao da materijalno postoje i imaju svoj vanjski oblik; u metaforama opažamo njihovu vrsnoću, čak i kvantitetu.

U orijentacijskim je metaforama cjelokupan sastav pojmova organiziran u odnosu prema drugomu, npr. dobro i vrlina su gore, njihov nedostatak je dolje; racionalno je gore, emocionalno je dolje. Najčešći oblici orijentacijskih metafora za čast i sramotu u slovenskom su jeziku: visoko # nisko, veliko # malo, skriveno # otkriveno, rijetko # često, lako # teško, čisto # prljavo, kontaminacija, izgubiti # (pri)dobiti, očuvati (izgubiti obraz # očuvati obraz), iznimnost događaja i pretjerivanje, bol, baciti rukavicu # uhvatiti rukavicu, usklici na vrhu jezika.

Visoko # nisko

Metafora moralne moći je među najvažnijima u moralnom sustavu. To je kompleksna metafora, njezini važni elementi su visoko-nisko, odnosno gore-dolje. Ono što je dobro je gore ili visoko, loše je dolje ili nisko. Pretežni dio značenja metafore moralne moći povezan je s konceptom nemoralnosti, odnosno zla. Zlo se materijalizira kao vanjska ili unutarnja sila koja prouzrokuje nemoralne činove ili pad. Da bismo ostali poštene i uspravni, moramo biti moćni i oduprijeti se zlu. Zato je moral shvaćen kao žilava snaga s kralježnicom koja se opire zlu. Metafora moralne snage se, dakle, kreće između moralnog i fizičkog, između biti dobar i biti uspravan; između biti slab i biti nizak, plitak i malen; između uzrokovati zlo i pasti nisko; između zla kao sile i moralnosti kao snage. Metafora moralne snage isključuje metafore o društvenim silama ili društvenom staležu, iako se ne pojavljuje posve izolirano. Najčešće je u skupini s drugim moralnim metaforama, npr. s metaforama o moralnim granicama, metaforama o autoritetu, metaforama o moralu kao poslušnosti, metaforama o moralnoj biti, metaforama o moralnom zdravlju ili metaforama o moralnoj cjelovitosti (Lakoff 1995). Na metaforu moralne snage dovezuju se konkretne metafore o časti: *biti ispod časti* = ispod praga vlastita ponosa, *biti na čast* = biti na ponos, izražava zdravu srednju mjeru časti; *popeti se do časti* = napredovati u društvenoj hijerarhiji, *preko nečije časti* = laž koja snižava nečiju čast, ogovaranje, *reći*

nešto povrh časti = govoriti preko potrebne mjere i pokušati nekome sniziti čast, *uveličati čast kuće i imena* = povisiti ugled obitelji i njezin dobar glas, *visoko podići glavu* = držati se ponosno, biti svjestan vlastite časti; *gledati u pod* = zbog srama i osobne sramote izbjegavati kontakt očima. Visoko i nisko pokazuju i međusobne odnose na ljestvici nadređen-podređen. Članovima kraljevske obitelji i danas se obraćamo titulom *vaša visosti*, dok oni koji učine nešto sramotno zaslužuju ime *niskosti*. Ljudi ne žele da ih *gledaju prema dolje*, uspješni *stoje na najvišoj stepenici*, častohlepnici *posežu visoko*, što je netko podređeniji ili ponizniji, to se više i *duboko klanja*. U znak podređivanja smanjujemo svoju tjelesnu visinu, naglašavamo je da bismo dobili ugled.

Veliko # malo

Slično kao što djeluje prethodna metafora, djeluje i suprotnost između velikog i malog. Malo izražava malenu količinu i stupanj poštovanja i časti, ukratko neki nedostatak ili okrnjenost morala i nizak položaj na društvenoj ljestvici. Malenost je zato prijetnja moralnoj cjelovitosti, ako govorimo o časti, veličina sramote znači nenormalno i nekontrolirano bujanje neprihvatljiva ponašanja, npr. *velika čast* = stanje ugleda i poštovanja koji su veći od uobičajena, *biti na veliku čast* = biti nekome na veliko zadovoljstvo i ponos; *to je prevelika čast za mene* = to je čast koju ne zaslužujem, čime se može izražavati i (lažna) skromnost; *velik čovjek* = važan, zaslužan, ugledan čovjek; dok je *velika sramota* = visok stupanj sramote, *mala sramota* = manja sramota s obzirom na mogući raspon.

Skriveno # otkriveno

Tijelo ima svoje javne dijelove – lice, čelo, oči, brkove, usta – dijelove tijela koji služe samopredstavljanju i u kojima je sažet društveni identitet, oni su pitanje časti koja zapovijeda da se suprotstavi drugima i suoči s njima; tijelo ima i svoje privatne dijelove, skrivene i sramotne, kojima čast zapovijeda da se prikriju. Posredovanjem spolne podjele i zakonite uporabe tijela povezana je javna, aktivna uporaba gornjeg muškog dijela tijela – suprotstavljati se, suočavati, gledati drugomu čovjeku u lice, u oči, uzeti javnu riječ – monopol je muškaraca. Žena koja se kloni javnih mjesta, mora se nekako odreći javne uporabe svoga pogleda, u javnosti hoda pogleda usmjerenog u pod. Izrazito ženstvena vrlina, skromnost, suzdržanost, ograničavanje, usmjerava cijelo žensko tijelo prema tlu, u unutrašnjost, u kuću,

a muška odličnost, čast, potvrđuje se u kretanju prema gore, van, prema drugim muškarcima (Bourdieu 2002: 120–121, 2010: 21). Te nesvjesne tjelesne prakse skrivanja i otkrivanja pokazuju da je pravo na nadziranje spolnosti i reproduktivne moći mladih ženskih tijela vlasništvo muškaraca i starije generacije. Zato pokrivanje tijela, posebice glave, signalizira poštovanje unutar simboličkog skupa časti i sramote. Pokrivena glava u žena je znak pristojnosti. Obitelj, vjera, etnička i nacionalna pripadnost, a i osobne odluke, susreću se na ženskoj pokrivenoj glavi. Pokrivanje žene štiti od muških pogleda, pokriveno žensko tijelo signalizira nedodirljivost i u skladu s načelima ženske časti zahtijeva poštovanje (Werbner 2007: 165–166). U muškaraca otkrivena glava (šešir ili *kapa dolje*) znači izricanje časti i poštovanja nekome. Bonton pri tome upozorava na pravu mjeru: kod skidanja šešira lice mora ostati otkriveno, preduboki nakloni, usiljeni smješkovi i afektiranje postižu upravo suprotan učinak. Druge metafore koje skrivaju i otkrivaju su npr. *iskazati čast* = javno pokazati poštovanje prema nekome; *postaviti nekoga na pijedestal* = kao primjer izložiti nečije dobre osobine i uspjehe; i suprotno, *postaviti nekoga na stup srama* = nekoga javno osramotiti; *skrivati sramotu* = truditi se da za sramotu ne saznaju drugi ljudi; *propasti u zemlju* = zbog sramote se osjećati manje vrijednim, skriti se od ljudi.

Rijetko # često

I druge orijentacijske metafore svjedoče vrsnoću časti i sramote i određuju ih s obzirom na sadržaj, npr. *pripala mi je rijetka čast da...* = dobio sam posebnu, iznimnu prigodu da... obavim neku željenu djelatnost.

Lako # teško

Težina ili lakoća izražavaju pritisak na moral, pri čemu je težina kad je riječ o časti obrnuto proporcionalna težini sramote, npr. *laka žena* = nečasna žena, *teška sramota* = velika sramota.

Čisto # prljavo

Metafora o moralnom zdravlju kaže da nemoralnost izgleda kao bolest koja se širi. Kao što moramo djecu štiti od bolesti i držati ih podalje od bolesnih ljudi, moramo ih štiti i od štetnih utjecaja nemoralnosti tako da ih držimo dalje od nemoralnih. Kako čistoća i snaga promoviraju zdravlje,

moral izgleda čist i neumrljan (Lakoff 1995). Čistoća se danas odnosi prije svega na spolno područje, gdje je ne smijemo zamjenjivati sa suzdržanošću, lažnom sramežljivošću ili krepošću. Gotovo sve religije razlikuju ono što zakon nalaže ili dopušta, pa je to čisto, za razliku od onoga što zabranjuje ili kažnjava kao nečisto. Čistoća je stanje u kojem se možemo približiti svetim stvarima, a da ih ne zaprljamo i da se u njima ne izgubimo. Otuda sve zabrane, svi tabui, svi obredi očišćenja. Kada čistoća nije ograničena na područje spolnosti, čist je onaj koji se nesebično i potpuno predaje nekoj stvari, a da ne traži novac ili slavu. Tada je čistoća suprotnost koristoljublju, sebičnosti i lakomosti (Comte-Sponville 2002: 231–243). Metafore o čistoći i prljavosti najčešće su spretno utkane u patrijarhalne kulturne kontekste koji mušku dominaciju i stupanj muškosti brane pod krinkom časti. Kulturni imaginariji čiste i prljave časti imaju spolne konotacije. Muške patrijarhalne vrline (muževnost, odlučnost, zaštitničko ponašanje itd.) mogu ugroziti negativne osobine i ponašanje žena, zbog čega one moraju biti kažnjene. Oblici kažnjavanja su verbalni i fizički. U prenesenom su značenju obilježene kao nečasne i prljave jer su svojim ponašanjem kontaminirale, zaprljale, okaljale obiteljsku, seosku ili čak nacionalnu čast. Žene mogu *oprati svoju čast* potpunim pokoravanjem patrijarhalnim modelima, ali muškarci svejedno moraju raznim mjerama kažnjavanja (izopćenjem, kamenovanjem, usmrćivanjem žena) zaštititi zajednicu od ponovnog prljanja njezina dobrog imena, čime trajno ili privremeno *operu*, odnosno izbrišu kolektivnu sramotu.

Kontaminacija

Jedan od oblika metafora o moralnom zdravlju je metafora o onečišćenju ili zarazi nemoralnim, koja se prenosi s jednog člana zajednice na drugoga, odnosno na sve. Motiv zaraze sramotom i lošim glasom čest je u patrijarhalnim idejama. Sramota se prenosi krvlju, dakle u obitelji, pripadnošću tijesno povezanim zajednicama, ponekad se doista čini da se jednostavno prenosi zrakom, primjerice, ako smo nehotice ili hotimice u blizini nečasnog čovjeka. *Tvoja sramota je sramota za cijelu kuću*, primjerice, izjava je koja se često odnosi na prenošenje sramote sa ženskog ili mlađeg člana obitelji na muškarce i starije i želi imati odgojno značenje. Kontaminirati mogu i muškarci, primjerice, ako se ne mogu odreći nekog štetnog nagnuća (alkoholizma, hazardiranja, kurvanja) i njihovo je ponašanje sramota za sve koji s njime žive.

Izgubiti # (pri)dobiti, očuvati

Metafora o moralnoj cjelovitosti odnosi se na propast, degeneraciju i eroziju moralnih standarda, rušenje moralnih vrijednosti, prijelom ili prekid moralnog sustava. Samo cjelina omogućava jedinstven oblik koji pomaže moralnoj snazi (Lakoff 1995). Iz toga proizlazi i jedna od temeljnih pretpostavki građanske časti koja pretpostavlja da treba bezuvjetno poštivati prava drugih i zato se nikad ne koristiti nepravednim ili nezakonitim sredstvima da dobijemo ono što želimo. To je uvjet za svako miroljubivo komuniciranje među ljudima. Temeljna podloga časti jest, naime, uvjerenje da je moralni karakter nepromjenjiv i cjelovit: svaka loša djelatnost podrazumijeva da će i sljedeća djelovanja biti ista i jednako loša pod sličnim uvjetima. Zato izgubljenu čast ne možemo dobiti natrag, osim ako se taj gubitak temelji na pogrešci koja se može dogoditi zbog klevete, odnosno ogovaranja ili ako čovjekova djelovanja sudimo u pogrešnom svjetlu. Tko, dakle, uništi povjerenje, zauvijek ga gubi, bez obzira na to što čini ili tko god bio. Gorka posljedica izgubljenog povjerenja nikad ne nestaje (Schopenhauer 2004). Sve, dakle, što se raspalo na dijelove, što je oduzeto cjelini, manje vrijedno je, a vrijedi i za čast: *pogaziti čast* = uništiti, izgubiti, prokockati čast; *krasti čast* = nekome oduzeti čast, *uzima mu se čast i poštenje* = sramoti ga se; *obraniti čast* = očuvati čast reakcijom na uvredu, očuvati moralnu cjelovitost; *prodati svoju čast* = izgubiti ili zamijeniti svoju čast za nešto drugo; *vratiti čast i dobar glas* = ponovno vratiti izgubljenu čast i dobar glas; *zadržati obraz* = očuvati čast; *izgubiti obraz* = izgubiti čast; *nakopati si sramotu* = osramotiti se nekim svojim činom.

Posebna orijentacijska metafora iz skupine izgubiti # dobiti, očuvati je metafora **izgubiti obraz # očuvati obraz**

Područje vidljivog izražavanja časti su i tjelesni dijelovi, posebice glava i lice, koji odražavaju osobnu čast. Sluge i dvorjani su npr. izražavali čast kralju dubokim naklonom, pri čemu su izbjegavali pogled u lice, posebno oči (Mahlangu 2001: 91). Pljuvanje u lice, šamar na obraz ili zaušnica osramoćuje osobnu čast onoga koji je nepravedno nekome prouzročio razočaranje ili neugodnost. Glava na panju, odnosno obezglavljenje, najgori je oblik kazne sramoćenja, neprijateljeva glava na pladnju pobjeđuje nad njegovom čašću. Uspravno podignuta glava znak je očuvane osobne časti, pognuta, obješena glava je znak neprilike, srama i žalosti. Pognuta glava žena, osobito pred muškarcem, izvan navedenih razloga izražava i brigu za očuvanje cjelovitosti časti.

Metafore o obrazu kao oznaci za čast, sramotu, dostojanstvo i prestiž naglašavaju osjećaje krivnje i srama te potrebu za samokontrolom. Npr. sram koji iskazuje veze riječi o obrazu ima više stupnjeva, od uzroka srama do njegovih posljedica, odnosno reakcija na sramotu i djelovanja da se sramota ukloni. Metafore o obrazu su tako metafore o položaju u društvenoj hijerarhiji. Zato *izgubiti obraz* znači biti (o)sramoćen, ponižen, degradiran, izgubiti ugled, dok *sačuvati obraz* znači ostati čist, neokaljan, za vlas izbjeći sramotu, odnosno sačuvati izgled časnog, poštenog čovjeka. Častan čovjek koji sačuva obraz u bilo kojoj situaciji i pritom sačuva ugled, može visoko podići glavu, usudi se gledati u oči, ne odvraća pogled i ne gleda u pod jer se ne osjeća osramoćenim ili u neprilici zbog nekog svoga čina. Za takvog čovjeka vrijedi da se u prošlosti suzdržao činova s kojima bi se kasnije teško suočio. Kad netko sačuva obraz iz dužnosti prema sebi, govorimo o ponosu. Kada to učini iz dužnosti prema širem društvu i ono ga u tome podupire, govorimo o časti. Kad je posrijedi stav koji se izražava tjelesno i emotivno, govorimo o dostojanstvu. Na kraju krajeva, za čovjeka koji ima velik ugled, poštuju ga i omiljen je, kažemo također da je (*velika*) *faca*, *mega faca*. Dimenzija obraza (velik obraz # bez obraza, odnosno bezobraznost) i često pojavljivanje obraza u javnosti označavaju stupanj omiljenosti, prepoznatljivosti, prestiža, društvenog kapitala i vidljive časti. U svakom slučaju obraz je središte sigurnosti i simpatija, ali ga društvo pojedincu samo posuđuje kad ga je vrijedan, u suprotnom ga oduzima. Bez obzira na to je li pojedinac svjestan mehanizama očuvanja obraza ili ne, oni postaju navika ili normalna praksa. Svatko, svaka kultura, svako društvo, ima vlastit karakterističan niz praksi očuvanja obraza. U mnogo društava možemo razlikovati barem tri stupnja reagiranja kad je ugrožen nečiji ugled. U prvome osoba ima nedužno lice, odnosno izgled; njezini se prijestupi čine nenamjernima i nesvjesnima, odnosno samo nespretnom pogreškom. Tko ih primijeti čini mu se da bi ih osoba željela izbjeći, da je mogla predvidjeti uvredljive posljedice. U drugome stupnju se čini da će uvredljiva osoba reagirati zlobno i iza leđa zato da može izazvati otvoreni sukob. U trećem su stupnju posrijedi uvrede koje neplanirano niču, ali ih možemo predvidjeti kao strano tijelo u komunikaciji u kojoj je onaj koji vrijeda svjestan uvredljivih posljedica, iako one nisu nastale iz zlobe (Yu 2001: 15–20; Goffman 2005: 8–14; Moore 2008: 50–59).

Iznimnost događaja i pretjerivanje

Nagruće k pretjerivanju u svakodnevnom je životu često, pretjeruje se u svim smjerovima, uveličava se i napuhuje, i čast i i sramota. Pretjerivanje u

naglašavanju osobne ili kolektivne časti i sramote ima svoj izvor u subjektivnom osjećanju obiju. Tako, recimo, možemo svakodnevno u novinama pročitati pretjerane izjave, kao što je uzvik trenera čija je ekipa izgubila utakmicu: *Sramota, to je sramota! Cijeli narod nam se može podsmjehivati!* Mi, naravno, znamo da je izjava snažno emotivno obojena i da narod gubitak osjeća blaže, ako uopće, te da bi i novinar mogao imati kritičku distancu. Svoju čast prikazujemo u superlativima jer se time nadamo boljem društvenom položaju i poboljšanju kvalitete života. Što nam lošije ide, lakše se odlučujemo na uveličavanje osobne časti i lažnu čast. Druge fraze kojima označavamo iznimnost su: *posebna čast* = čast koju rijetko doživimo; *nedopustiva, neizbrisana, nečuvena sramota* = jako velika sramota; *sramota za sva vremena* = neizbrisiva, trajna i s obzirom na dimenzije velika sramota.

Bol

Sramotu možemo asocirati i pomoću tjelesnih osjećaja, gdje je u opisima sramote posebno zanimljiva bol: *Duboko u srcu peče nas sramota* ili pak *takva sramota boli*, opisi su uz pomoć tjelesnih stanja koja su nam bliska. Ako se dovoljno uživimo, možemo i sami osjetiti gotovo jednako pečenje, u koje se utisnute i kakvoća i veličina stanja, suprotnost i ironija. Utjelovljenu sramotu gotovo jednako teško podnosimo kao i bol. Iskustvo neugodnih tjelesnih stanja vrlo je primjereno za metafore o neugodnim duševnim stanjima pa je utjelovljeno znanje kulturno oblikovano.

Baciti rukavicu # uhvatiti rukavicu

U vezi s časti česte su metafore u kojima su moralne norme konceptualizirane kao računica, kao mijenjanje prema sustavu *daj-dam*. Ako se financijsko računovodstvo koristi u ekonomiji, moralno se računovodstvo koristi u društvenom djelovanju, odnosno u uređivanju međusobnih odnosa. Zato tu vrijedi zakon da kao što treba plaćati svoje račune, treba i moralno poravnati svoj dug i nemoralno je to ne učiniti. Glavne metafore moralnog računovodstva se ostvaruju u manjem broju osnovnih moralnih shema: povrat, odšteta, restitucija, odnosno povrat u prijašnje stanje, osveta, altruizam itd. (Lakoff 1995). U metafori *baciti rukavicu* = u viteškoj časti poziv na dvoboj i *uhvatiti rukavicu* = prihvatiti izazov, usuditi se nešto napraviti, imamo posla s mjerama nadoknade, odštetom, povratkom u prijašnje stanje i s osvetom. Kad netko nekoga ošteti tako da ga moralno ocrni ili mu zaprlja čast, logično je, očekivano i prihvatljivo da će oštećeni poravnati uvredu odgovarajućom mjerom nadoknade. Ako uvredu ne po-

ravna, odsutnošću mjera nadoknade poručuje onomu koji ga je uvrijedio da za štetu ne treba odgovarati. Časni sustav, naime, pretpostavlja da je čast kvaliteta koja postoji u ograničenoj količini i kad netko nekoga uvrijedi ili izazove njegovu čast, izazivač oduzima čast izazvanomu. Uvrijeđena osoba ima moralnu dužnost da ponovo uravnoteži moralni sustav i kazni uvreditelja jednakom mjerom štete kao što ju je sam primio (Lakoff 1995; Lakoff i Johnson 1999: 295). Netko može *baciti rukavicu* samo kao dobru ponudu, prigodu ili izazov nekomu za kojega se nada da će mu se pridružiti u nečemu korisnom i ugodnom.

Usklici na vrhu jezika

Prisutnost časti ili sramote, osim metafora, jasno izražavaju i usklici. Oni koji izražavaju čuđenje: *Olala!*, *Ah!* ili *Uau!* te oduševljeni *Iii!*, omogućavaju da prepoznamo veselu, zadovoljnu i iznenađenu reakciju uz neočekivanu čast. Pjevajući *Olalaaa!* već opisuje osobu i njezina djelovanja koja nas iznenađuju dobrim. Uz to *olala* otkriće, kvalitete osobe nehotice uspoređujemo s nekime tko nas se već nekad *olala* dojmio i zadovoljno ustvrdimo da su te kvalitete iste, ako ne i nadmašene. S druge strane, ogorčeni *Uf!*, *Joj!* ili bezvoljno-prezirno *Bah!* i coktanje jezikom *Ts, ts, ts!* izražava šok zbog sramote, nemarnosti u ponašanju, uvrede i razočaranja jer netko ne poštuje pravila. Samo jedno *Ajoj-joj!* uz sramotan kiks nekoga objašnjava mnogo o kulturnim pragovima sramote, samo jedno *Super!* govori o dopadljivosti i površnosti vanjske časti. Dok *Fuj!* pljuje na sramotu, *Sjajno!* ili *Fora!* se priklanjaju ugledu časti. Ambivalentan je *Oh i ah!* koji možemo izgovoriti naglašeno obožavajuće ili slabašno, prezirno, sarkastično, lagano dosadno i u očitoj dvojbi nad kvalitetom časti. Kultura i moral se premještaju u tim okrnjenim izrazima raspoloženja i naglašavaju obilje vrlina, društveni položaj ili odbacuju i kažnjavaju neprihvatljivo, nečasno ponašanje.

ZAKLJUČNI NAGLASAK

Iz navedenog je očito da o časti i sramoti u svakodnevnom životu hotimice ili nehotice cijelo vrijeme razmišljamo, mjerimo ih riječima, pokušavamo uhvatiti čast i ponašati se časno kako bismo izbjegli društvene posljedice sramote i gledanja sramoti u oči. Etnologija nudi prigode da se pojmovima bavimo i izvan etike vrlina jer su ti pojmovi generirani kulturno, ekonomski, posredno i vjerski i stoga se pojavljuju u različitim područjima svakodnevnog života: upravi, obrani, politici, kulturi, pravu, u akademskom svijetu,

sportu, obitelji i ljudskim pravima. Uvid u kulturno-povijesnu i lingvističku uporabu koncepta časti u svakodnevnom životu u ovome radu svjedoči o našim suvremenim identitetima. Oni potvrđuju da je čast dio kolektivnog identiteta, odnosa moći, i da je etika časti važna za razumijevanje onoga što je moralno utemeljeno ponašanje u vlastitoj i u stranim kulturama. Zbog različitih kulturno-povijesnih okolnosti mijenjali su se i koncepti časti. Svakidašnja kultura časti i sramote utječe na formalne i neformalne, verbalne i neverbalne oblike komuniciranja: na govor, gestikulaciju, mimiku, držanje tijela, odijevanje, pozdravljanje i na sve druge načine izražavanja. Zato je poznavanje funkcija moralnih metafora i uzvika u vezi sa čašću i sramotom važno za izražavanje identiteta pojedinca, šireg društva i njegovih moralnih sustava. Prednost koju nesvjesno dajemo nekim moralnim metaforama u govoru svjedoči o tome u kakvim konceptualnim sustavima mislimo, jesmo li pretežno konzervativno ili liberalno usmjereni, poznajemo li računicu časti i sramote, kakav je naš odnos prema društvenom kapitalu. Znanje o tome kako, kad i zašto nešto izričemo o časti i sramoti zato ne smije biti sporedna stvar u razumijevanju svakodnevnog života.

Osim toga, poznavanjem mehanizama časti i sramote bolje razumijemo i metode čuvanja moralnog reda i etičnosti – čašćenje i sramoćenje. Potonjim javno upućujemo na nečije nepravilno ponašanje. Pritom osobu u javnosti dovodimo u neugodan položaj i oduzimamo joj ugled zato da bi razmislila o svojim činovima i poboljšala se. Sramoćenje je, također, metoda diskreditiranja i ponižavanja konkurenta ili suparnika da se osobi smanji ugled i dobar glas. U sramoćenju – diskreditiranju – posrijedi je pokušaj društvenog izoliranja i izdvajanja bez obzira na istinu i etiku. I sramota, slično kao čast, postaje društveni status i stanje, samo što sramota kao stanje nastupa kad su nečiji ugled i autoritet smanjeni.

Kad pod lupu uzmemo kulturne i jezične predodžbe časti, naposljetku i razumijemo zašto je rehabilitacija osramoćenog dugotrajna i nikad potpuna. I u najnaklonjenijim je okolnostima gubitak časti, odnosno sramota, nepopravljiv i ostaje u sjećanju onih koji ga поблиže poznaju i time, posredno, i u kolektivnom sjećanju. Gubitak časti ne znači nužno neposredan izgon iz društva. Društvene sankcije su suptilnije i sadrže različite oblike gubitka društvenog priznanja. To je u članku ilustrirano primjerima nekih kulturno nepodudarnih, kulturno specifičnih i povijesno preživjelih oblika časti i sramote. Ono što je univerzalno jest da sramota umire polako jer je teško oprati sramotu sa svojeg okaljanog imena, odnosno časti, te ukloniti ono što u zajednici vrijedi kao moralno sporno.

Sa slovenskoga prevela Jagna Pogačnik

NAVEDENA LITERATURA I IZVORI

- “Anatomy of honour-based violence”. <http://www.stophonourkillings.com/node/3773> (pristup 21. 1. 2013.).
- Barret Frank J. i Theodore R. Sarbin. 2008. “Honor as a Moral Category. A Historical-Linguistic Analysis”. *Theory and Psychology* 18/1: 5–25.
- Blok, Anton. 1981. “Rams i Billy-Goats. A Key to the Mediterranean Code of Honour”. *Man* 16/3: 427–40.
- Bourdieu, Pierre. 2002. *Praktični čut* 1. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Bourdieu, Pierre. 2010. *Moška dominacija*. Ljubljana: Sophia.
- Campbell, John K. 1964. *Honour, Family and Patronage. A Study of Institutions and Moral Values in a Greek Mountain Community*. Oxford: Clarendon Press.
- Cerar, Miro. “O časti”. *Portal IUS-INFO*. 14. 4. 2007. http://stari.iusinfo.si/Novice/prikaz_Clanek.asp?id=26822&Skatla=17 (pristup 20. 1. 2013.).
- Comte-Sponville, André. 2002. *Mala razprava o velikih vrlinah*. Ljubljana: Vale-Novak.
- “Dignity on Trial. India’s Need for Sound Standards for Conducting and Interpreting Forensic Examinations of Rape Survivors”. 2010. New York: Human Rights Watch.
- Goffman, Erving. 2005. “On Face-Work. An Analysis of Ritual Elements in Social Interaction”. *Interaction Ritual. Essays in Face-to-Face-Behaviour*. New Brunswick, New Jersey: Aldine Transaction, 5–45.
- Goodwin, Jan. 1994. *Price of Honor. Muslim Women Lift the Veil of Silence on the Islamic World*. Boston, New York, Toronto, London: Little, Brown and Company.
- Herzfeld, Michael. 1996. “Honor”. U *Encyclopedia of Cultural Anthropology*, 2. David Levinson i Melvin Ember, ur. New York: Henry Holt and Company, 582–584.
- Janžekovič, Janez. 1966. *Smisel življenja*. Celje: Mohorjeva družba.
- Kazenski zakonik (KZ-1)*. 2008. Ur. l. RS št. 55. Ljubljana: Državni zbor RS.
- Lakoff, George i Mark Johnson. 1999. *Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books.
- Lakoff, George. 1995. “Metaphor, Morality and Politics Or, Why Conservatives Have Left Liberals In the Dust”. <http://www.wvcd.org/issues/Lakoff.html> (pristup 11. 12. 2010.).
- Mahlangu, Elijah. 2001. “The Ancient Mediterranean Values of Honour and Shame as a Hermeneutical Procedure. A Social-Scientific Criticism in an African Perspective”. *Verbum et ecclesia* 22/1: 85–11.
- Moore, Robert L. 2008. “Face and Networks in Urban Hong Kong”. *City and Society* 2/1: 50–59.
- Peristiany, John George, ur. 1965. *Honour and Shame. The values of Mediterranean Society*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Pho, Kevin i Susan Gay. 2013. *Establishing, Managing and Protecting Your Online Reputation. A Social Media Guide for Physicians and Medical Practices*. Phoenix: Greenbranch Publishing.
- Ramšak, Mojca. 2011. *Čast ni balast*. Maribor: Litera.
- Schopenhauer, Arthur. “The Wisdom of Life and Counsels and Maxims”. (4. poglavlje, Position, Or A Man’s Place in the Estimation of Others. Reputation, Pride, Rank, Ho-

nour, Fame.) The Project Gutenberg EBook of *The Essays Of Arthur Schopenhauer. The Wisdom of Life*. 2004. <http://www.gutenberg.org/cache/epub/10741/pg10741.html> (pristup 11. 9. 2012.).

Sev'er, Aysan i Gökçeçiçek Yurdakul. 1999. "Culture of Honour, Culture of Change. A Feminist Analysis of Honour Killings in Rural Turkey". *Violence Against Women. An International and Interdisciplinary Journal* 7/9: 964-999.

Slovar slovenskega knjižnjega jezika. 2008. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (Amebisovo elektronsko izdanje).

Vilfan, Sergij. 1996. *Pravna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica.

Werbner, Pnina. 2007. "Veiled Interventions in Pure Space. Honour, Shame and Embodied Struggles among Muslims in Britain and France". *Theory, Culture and Society* 24/2: 161-186.

Yu, Ning. 2001. "What Does Our Face Mean to Us?" *Pragmatics and Cognition* 9/1: 1-36.

The Mediation of Culture in Language: the Influence of the Culture of Honor on Everyday Life

SUMMARY

Honor and shame are ideas that can be dealt with outside the ethics of virtues; they are generated morally, culturally, economically, indirectly and through religion. Even the knowledge of culturally incongruous, culturally specific or historical remnants of the forms of honor determines our current feeling of honor, which is why the notion of honor often involves different dimensions and perspectives. When we talk about honor in everyday life, we merge honor with other similar, although different concepts or consequences of honor. When attempting to define and describe honor, we use tropes, e.g. metaphors and metonymies. We try to hide our shame as much as possible, and we rarely call it by its real name. In special situations we use proverbs, moral or philosophical maxims, or other figures of speech in an attempt to achieve the strongest rhetorical impact or to indirectly influence someone's opinion. In doing so, we rely on our feeling of honor; the very feeling that fails when people deviate from honor. Deviations from honor are the departures that we witness in the media descriptions of the famous and elsewhere in public life; all these are the forms of public honor and pathological ambition and violence towards the weak in the name of honor. Numerous relations between words appear in everyday life, referring to all instances of honor and shame. What is important is how the current social, cultural and historical moment influences the understanding of honor, especially in the light of human rights violation, limiting the rights of women, the separation of church and state, hate speech, violence and celebrating false honor. Referring to one's honor is a matter of morality, symbolic capital, social relations and the principle of ineradicable equality among people, as determined by human rights documents.

Key words:

honor, shame, metaphor, social capital, communication, identity, ethnology